

ANITA CAŁEK

Biografia naukowa: od koncepcji do narracji

Konteksty poszerzające: Biografia naukowa, psychologia, historia

1.3. KONTEKSTY POSZERZAJĄCE: BIOGRAFIA NAUKOWA, PSYCHOLOGIA I HISTORIA

Na temat związków historii, psychologii i biografii była już mowa w tekście książki. Tu tylko chciałabym zasygnalizować pewne kierunki badań, pozwalające poszerzyć to zagadnienie dla wszystkich tych, którzy chcieliby się związkom obu dziedzin przyjrzeć bliżej.

Pierwszym takim kierunkiem są szeroko zakrojone w historii badania nad narracją, które w dużej mierze zostały omówione w wersji drukowanej książki, ale tutaj zyskują ważne uzupełnienie. Drugi kierunek to również poszerzenie zagadnienia zasygnalizowanego w książce, czyli temat związków historii z psychologią. Szczególnym przypadkiem takiego związku jest odrębna dziedzina badań, zwana psychohistorią, której krótkie omówienie można znaleźć na końcu w postaci odwołania do obszernej monografii Tomasza Pawelca poświęconej tej kwestii.

1.3.1. Historia – konteksty narratologiczne użyteczne dla biografii

Zagadnieniom narracji historycznej poświęcono wiele prac: trudno byłoby w tym miejscu je omawiać, łatwiej będzie raczej zasygnalizować, w których punktach mogą one okazać się interesujące z punktu widzenia badań biograficznych.

Do takich publikacji należy praca zbiorowa powstała pod redakcją Jerzego Pomorskiego: *Metodologiczne problemy narracji historycznej*¹. W publikacji tej można odnaleźć teksty autorów tak znaczących dla późniejszej refleksji historiograficznej, jak artykuły Haydena White'a (*Problem narracji we współczesnej teorii historycznej*), Franka R. Ankersmita (*Narracja jako przedstawienie*), Jerzego Topolskiego (*Czas w przekazie historycznym i metodologiczne koncepcje historii*), Gwidona Zalejko czy Wojciecha Wrzoska.

Równie ważnym opracowaniem jest tom zbiorowy z roku 2002, również przygotowany pod redakcją Jerzego Pomorskiego *Światooglądy historiograficzne*², w którym swoje teksty opublikowali tak znani historycy, jak Ewa Domańska; promotorzy nowych kierunków, na przykład psychohistorii – jak Tomasz Pawelec czy specjaliści reprezentujący inne dziedziny, jak Andrzej Zybertowicz (socjolog). Tom otwiera bardzo przekonująca rekonstrukcja myśli Jana Topolskiego, dokonana przez Jana Pomorskiego. Poruszane przez badaczy zagadnienia ogniskują się wokół metodologii historii, zwłaszcza tej reprezentowanej przez Topolskiego (którego pamięci tom został poświęcony). W drugiej części pojawiają się natomiast zagadnienia interdyscyplinarne (takie jak intermedialność opowieści historycznej, psychohistoria czy konstruktywizm w naukach społecznych).

Badacz biografii powinien jednak przede wszystkim sięgnąć po książki samego Jerzego Topolskiego, który wiele swych prac poświęcił zagadnieniom narracji. Z pewnością do podstawowych jego książek z tego zakresu należy monografia *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji*

¹ *Metodologiczne problemy narracji historycznej*, red. J. Pomorski, Lublin 1990.

² *Światooglądy historiograficzne*, red. J. Pomorski, Lublin 2002.

*historycznej*³. Znalazło się w niej szczegółowe omówienie rozwoju narratywistycznej filozofii historii, a następnie zagadnienia związane już ściśle z narracją historyczną: jej struktura perswazyjna, czas jako przedmiot narracyjnej gry, rola periodyzacji, konstruowanie przez historyka narracyjnej przestrzeni, kwestia wyjaśnień w historiografii oraz funkcjonowania metafor. W trzeciej części książki Topolski omawia mity obecne w historiografii, mitologizację i wzniosłość narracji, używanie kategorii ogólnych. Natomiast ostatnia, czwarta część odnosi się do tak ważkich kwestii, jak źródła historyczne, kwestia prawdy w badaniach i narracji historycznej, problem ideologii w praktyce konstruowania narracji, obiektywność i neutralność narracji historycznej oraz pytanie o dostęp historyka do przeszłości. Z tego względu powyższa książka dla każdego biografisty powinna stanowić lekturę podstawową, uzupełnioną innymi pracami tego badacza.

1.3.2. Historia a psychologia: przestrzeń współpracy

Maciej Dymkowski badający psychologię poznania historycznego⁴ w osobnej monografii przyjrzał się problematyce związków między psychologią a historią. Omówił miejsce teorii psychologicznych w badaniach historycznych, zwracając również uwagę na zawiloci wyjaśniania przyczynowego oraz tworzenie narracji historycznej.

Ważnym zagadnieniem swej pracy uczynił temat zniekształceń poznania historycznego, których nie można wyeliminować, ale należy je sobie uświadamiać, aby kontrolować je na tyle, na ile to możliwe.

Do najważniejszych zniekształceń należy uleganie określonymu systemowi idei i wartości, gdyż wpływa to na dobór źródeł, ocenę faktów, sposób dokonywania uogólnień i formułowania wniosków. Dlatego niemożliwe jest uzyskanie obiektywizmu analogicznego do standardów nauk przyrodniczych, gdyż *badacze przeszłości będą mieli zawsze do czynienia z więcej niż jedną dokładną wersją zdarzeń*⁵, a zatem istnieje więcej niż jedna możliwość interpretacji danego splotu faktów. Oczywiście wartość poznania historycznego niezależnie od tego może być oceniana według zasad naukowej dokładności i rzetelności: *będąca jego rezultatem narracja może być – współistniejąc z innymi, wobec niej komplementarnymi – jednak od nich jakoś „lepsza”*. *Na przykład bardziej dokładna, wewnętrznie spójna i źródłowo udokumentowana, efektywniej wyjaśniająca opisywane zjawiska i procesy czy godząca więcej odmiennych perspektyw*⁶.

Drugim elementem zniekształcającym poznanie historyczne jest odwoływanie się (bardziej lub mniej świadome) do własnych doświadczeń w tworzeniu rekonstrukcji życia. W tym celu powszechnie wykorzystuje się introspekcję oraz aktywizuje porównania społeczne: historykom zdarza

³ J. Topolski, *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej*, Poznań 2008.

⁴ M. Dymkowski, *Wprowadzenie do psychologii historycznej*, Gdańsk 2003, .

⁵ Tamże, s. 130.

⁶ Tamże, s. 133.

się – jak pisze Dymkowski – *odwoływać, zazwyczaj zresztą implicite, do zdroworozsądkowej psychologii*⁷.

Trzeci rodzaj zniekształceń wynika z braku teoretycznej wizji dziejów. Jeśli historyk takiej wizji nie ma, to – według Dymkowskiego – może mieć kłopot z hierarchizowaniem przyczyn tego, co wyjaśnia. Najczęściej w konsekwencji akcentuje przyczyny bezpośrednio poprzedzające wydarzenie, bagatelizując znaczenie czynników oddziałujących w dłuższej perspektywie czasowej.

Powyższe rozważania pokazują, że zagrożenia dla poprawnego rekonstruowania przeszłości w narracji historycznej przypominają analogiczne zagrożenia w analizie biograficznej. Obserwacje Dymkowskiego uświadamiają też, że badania biograficzne prowadzone według zasad metodologii historycznej napotykać wiele przeszkód natury teoretycznej, nie jest bowiem ona tak dobrze dopasowana do problematyki badania życia twórcy, jak dotychczas sądzono.

1.3.3. Psychohistoria: psychoanaliza w historii

Obszerną monografię na temat związków psychoanalizy z historią opublikował Tomasz Pawelec. W pracy *Dzieje i nieświadomość. Założenia teoretyczne i praktyka badawcza psychohistorii*⁸ omówił dokładnie czym jest kierunek psychohistoryczny, jakie miejsce znajduje w nim psychoanaliza, zdefiniował także pola badawcze tego kierunku, przedstawił jego początki, rozwój, kryzys i współczesne miejsce w badaniach historycznych.

W części drugiej swej książki Pawelec omówił metodologię badań psychohistorycznych, włączając w podstawowe zagadnienia – psychobiografię (z punktu widzenia analiz historycznych). Jednak dla biografy zorientowanego psychoanalitycznie najciekawsza może być część trzecia i czwarta książki. Pierwsza z wymienionych zawiera typowe kwestie związane ze stosowaniem psychoanalizy w zorientowanych biograficznie badaniach historycznych: funkcję teorii w badaniach biograficznych, miejsce procedur wyjaśniających, praktykę retrodykcji, budowę portretu psychologicznego, zagadnienie „patobiografistyki” w psychobiografii o orientacji psychoanalitycznej, miejsce historii dzieciństwa oraz zagadnienie psychologizmu. Część tę uzupełnia rozdział ostatni, poświęcony psychohistorycznym studiom przypadków: Izaaka Newtona, Ludwika XIII i Wilhelma II.

⁷ Tamże, s. 129.

⁸ T. Pawelec, *Dzieje i nieświadomość. Założenia teoretyczne i praktyka badawcza psychohistorii*, Katowice 2004.